

Rinnakkaistallennettava versio

Kaarina Hippi 2023: Murteet kielellisessä elämäkerrassa: monikulttuuristen suomenpuhujien käsityksiä itsestään suomen murteiden käyttäjinä. *Sananjalka*, 65(65).

<https://doi.org/10.30673/sja.128497>

1 Johdanto¹

Tässä artikkelissa tarkastellaan sitä, miten monikulttuuriset suomen kielen puhujat² kuvaavat murteiden käyttöään ja sen muutoksia kielielämäkerrallisessa haastattelussa. Murteiden käyttöön liittyy tiiviisti myös se, miten murteita tiedostetaan ja miten käsityksiä murteista tuodaan esille omasta kielenkäytöstä puhuttaessa. Näiden kysymysten tarkastelu valottaa osaltaan monikulttuurisen Suomen kielellistä todellisuutta. Tutkittavat ovat osallistuneet Sata suomalaista kielellistä elämäkertaa -hankkeen haastatteluun ja ovat maininneet yhdeksi äidinkielekseen jonkin muun kuin suomen tai ruotsin (ks. Hippi–Lappalainen–Nuolijärvi 2020). Kielielämäkerralla tarkoitan tässä haastattelulla kartoitettuja elämänvaiheita, joita yksilöt kuvaavat kielenkäytön ja siihen liittyvien asenteiden, kokemusten ja muistojen valossa (ks. esim. Pavlenko 2007; Keskimaa 2018; Priiki–Mononen–Lappalainen 2018). Kielellisessä elämäkertahaastattelussa yksilön elämän muutoskohdat ja eri vaiheissa havaitut erot korostuvat, sillä niistä kysytään eksplisiittisesti ja haastateltua kehoitetaan muistelemaan kokemuksiaan kielenkäytöstä.

Jokainen suomea käyttävä ja Suomessa asuva on asuinpaikastaan riippumatta jossain määrin tekemisissä myös aluemurteiden kanssa, mutta variaation voi nähdä aiheuttavan lisävaikeuksia kieliyhteisöön pääsyn tiellä (Piippo–Voutilainen–Vaattovaara 2016, 77). Tämän lisäksi ikänsä maassa asuneet voivat kohdata rajantekoja etnisyytensä tai syntyperänsä perusteella, vaikka kielitaidossa eroja ei kuuluisikaan (ks. Lehtonen 2015; Ekberg–Östman 2020; Hippi–Lehto 2023). Artikkelini tarkastelee murteisiin liittyviä kokemuksia, joita eritaustaiset monikulttuuriset yksilöt kuvaavat osana kielellistä elämäkertansa. Yksilön vaihtelevat repertoaarit heijastelevat hänen kokemuksiaan ja identiteettiään, ja kielelliset resurssit kytkeytyvät tiettyyn aikaan ja paikkaan (Busch 2017). Sitä, miten monikulttuuriset suomalaiset mieltävät murteet osana omaa repertoariaan, ei ole vielä

¹ Kiitän Hanna Lappalaista ja Pirkko Nuolijärveä laajan tutkimusaiheen yhteisestä kehittelystä sekä artikkelin kommentoinnista. Kiitän rakentavista ja hyödyllisistä parannusehdotuksista myös nimettömiä arvioijia.

² Tarkoitan henkilöitä, joiden perheessä ainakin toinen vanhemmista on muun- kuin suomenkielinen. Tässä artikkelissa ei kuitenkaan ole mukana ruotsinkielisiä, saamenkielisiä eikä perinteisten vähemmistökielten puhujia, eli huomio kiinnittyy yksilöihin, joilla on itsellään tai joiden perheessä on viimeaikainen maahanmuuttotausta.

tutkittu kattavasti, mutta Katharina Ruuska (2020) on käsitellyt aihetta jonkin verran väitöskirjassaan. Sallamaari Kyllönen-Sara-aho (2017) on tarkastellut pro gradu -tutkielmassaan Pohjois-Karjalassa asuvien suomea toisena kielenään puhuvien havaintoja omasta aluemurteestaan ja heidän ajatuksiaan murteen opetuksesta ja puhutun kielen taitojen tarpeesta. Heini Lehtonen (2015) puolestaan on osoittanut, kuinka yleis- ja kirjakieliset piirteet voivat toimia tyylytellyn ”huonon suomen” resursseina. Tässä tutkimuksessa tilannetta monipuolistaa se, että haastatelluilla on varsin vaihtelevat kielielämäkerrat ja suomen kielen taidot³ (ks. luku 3, aineisto). Hanna Lappalainen ja Pirkko Nuolijärvi (tulossa) ovat tarkastelleet samoja haastateltuja variaation näkökulmasta. He pohtivat tutkimuksessaan sitä, miten yksilöiden kielenpiirteitä voidaan luokitella ja millaisia puhujaprofiileja aineistosta hahmottuu. Mukana on Suomessa syntyneitä sekä lapsena tai nuorena ja aikuisena maahan muuttaneita. Tarkastelukulmani valottaa tarkemmin sitä, millaisia käsityksiä monikulttuurisilla kielenkäyttäjillä on murteista osana repertoariaan.

Haastattelussa rakentuvat käsitykset murteenkäytöstä ovat tässä tutkimuksessa keskiössä. Aihe on tärkeä ja ideologisesti monitasoinen, sillä murteiden ymmärtäminen, omaksuminen ja käyttö kietoutuvat arjen kokemuksiin ja suhteisiin muiden suomenpuhujien kanssa. Huomio kiinnittyy myös kieliyhteisöön sosiaalistumisen kysymyksiin. Monikulttuuristen omia kokemuksia variaatiosta on syytä kuulla tarkemmin, jotta ymmärrys erilaisista kielenkäyttötavoista yhteiskunnassa syvenee ja esimerkiksi käsitykset syntyperäisyydestä saavat uusia ulottuvuuksia. Murteiden tiedostaminen paljastaa jotain siitä, miten monikulttuurinen asemoituu suhteessa muihin suomenpuhujiin. Murteenkäytön kysymykset ovat tärkeitä myös S2-opetuksen kannalta⁴. Tutkimuskysymyksenä on, miten haastateltavat puhuvat murteiden käytöstään ja miten he kuvaavat murrekokemuksiaan osana kielellistä elämäkertaa.

Seuraavaksi käsittelen työn teoreettista taustaa ja lähtökohtia suhteessa aiempaan tutkimukseen (luku 2). Sen jälkeen, luvussa 3, esittelen tarkemmin aineiston ja lähestymistavan. Luku 4 sisältää aineiston analyysin jakautuen kolmeen osaan, ja lopuksi kokoa tulokset yhteen päätäntäluvussa 5.

³ Osalla kielenoppijuus kuuluu selvästi, toiset sen sijaan eivät eroa puhutavan perusteella muista suomenkielisistä.

⁴ Yleis- ja puhekielen opetuksesta on keskusteltu pitkään (Lauranto 1995; Kuparinen 2001; Storhammar 1994; ks. keskustelusta Lehtonen 2015, 214). Viimeaikaisia huomioita on Kyllönen-Sara-Ahon (2017) pro gradu -tutkielmassa, jonka S2-taustaisista haastatelluista suurin osa koki puhutun kielen opettamisen tarpeelliseksi. S2-opettajien näkökulmaa tarkastelleen Niina Sillankorvan (2015) tutkielma puolestaan osoittaa, että alueellisen puhekielen opettaminen vaihtelee paljon.

2 Tutkimusta kielikäsitteistä ja murteiden käytöstä

Tutkimus liittyy sosiolingvistiseen kielikäsitteiden tutkimukseen ja kielielämäkerralliseen tutkimukseen. Kielikäsitteellä tarkoitan laajasti kielenkäyttäjän uskomuksia, asenteita ja ideologioita (ks. Preston 2013). Tarkastelen aihepiiriä nojaten kansanlingvistiseen tutkimukseen (Preston 2017; Mielikäinen–Palander 2014), mutta teoriataustana on myös kieli-ideologinen tutkimus. Kieli-ideologialla tarkoitan vallitsevia uskomuksia kielimuotojen arvosta, käytöstä ja sopivuudesta, jotka tulevat esiin yksilöiden kuvauksissa ja joita kielenkäytössä myös rakennetaan (ks. Mäntynen–Halonen–Pietikäinen–Solin 2012, 325, 328; Blommaert 1999). Kielikäsitteistä pidän kuitenkin kattoterminä, kun tarkastelen murteita eri puolilta käsittelevää haastatteluvuorovaikutusta: huomioin murrekäsitteiden kuvaukset osana yksilön repertoaaria, joka ankkuroituu aikaan ja paikkaan (Busch 2017). Tässä kontekstina on suomenkielinen kieliyhteisö, jossa murteita käytetään ja arvioidaan; murteiden tutkimuksessa monikulttuuriset kielenkäyttäjät ovat nousseet huomion kohteeksi aivan viime aikoina. Käsitteelen näitä lähtökohtia seuraavassa tarkemmin.

Suomalaisten murrekäsitteitä on tutkittu kansanlingvistisesti, ja esimerkiksi kielitietoisuus on noussut esiin näissä tutkimuksissa (Vaattovaara 2009; Mielikäinen–Palander 2014). Ei-kielentutkijan metakieli eroaa kielentutkijoiden käyttämistä käsitteistä esimerkiksi siinä, miten yksityiskohtaisesti kieltä lähestytään ja millaiset ovat tyypillisiä tapoja kuvata kieltä. Kansanlingvistisen tutkimuksen perusteella kansan kielikäsite on lyhyesti kuvattuna sellainen, että tavallisen kielenpuhujan mielessä ”hyvä kieli” on ”tavallisen kielen” (*ordinary language*) yläpuolella, ja tavallisen kielen alakategoriat muodostuvat murteista ja toisaalta virheistä (ks. Preston 2017, 381). Murteet eivät tämän käsityksen mukaan olisi arvostettua ja hyvää kielenkäyttöä. Kuva ei tietenkään ole kokonaisuudessaan näin yksiselitteinen: myös tavallinen kielenpuhujakin näkee murteet eri tilanteissa eri valossa (ks. Piippo ym. 2016, 92). Murteiden tarkastelu osana monikulttuuristen suomalaisten kielellistä arkea tuottaa uutta tietoa siitä, kuinka yksilöt ovat tulleet tietoisiksi yhteiskunnassa elävistä stereotyyppioista (ks. Mielikäinen–Palander 2014, 80) ja omaksuneet mielikuvia ”kuvitelluista” murteista (ks. Piippo ym. 2016, 71). Nämä ovat myös kieli-ideologisia prosesseja.

Kansanlingvistinen kielikäsitteiden tarkastelu nivoutuu kieli-ideologioihin, usein ainakin implisiittisesti, mikäli havaintoja ei suhteuteta laajempiin yhteiskunnallisiin ilmiöihin (Mäntynen ym. 2012, 336). Kieli-ideologia on yhtä aikaa konkreettinen ja abstrakti, sillä käsitteen avulla voidaan tarkastella yksittäisten kielenkäyttäjien käytänteitä suhteessa laajempiin kehityskulkuihin (Mäntynen ym. 2012, 328). Etenkin se, miten kielestä puhutaan, metakieli, on luonteva alue yhdistää kansanlingvististä ja kieli-ideologista tarkastelua, ja tällöin laajempi haastattelukonteksti on avuksi ei-kielentutkijoiden ja

kielentutkijoiden käyttämien käsitteiden eroavuuksien tulkinnessa (ks. Woolard 1998, 9; Mäntynen ym. 2012, 333; Koistinen 2018, 14–15).

Tätä tutkimusta koskevat erityisesti neuvottelu kielimuotojen hierarkiasta, niiden vastakkainasettelu sekä käsitykset eri ryhmään kuulumisesta kielenkäytön perusteella (Mäntynen ym. 2012, 338). Puhujat arvioivat tyypillisesti kielimuotojen autenttisuutta ja ei-autenttisuutta, mutta vertailukohteen huomioiminen on tärkeää. Dialektologiassa pyrittiin aikoinaan jäljittämään puhdas ja autenttinen murre ja murteenpuhujat (Piippo ym. 2016, 46). Myös tavalliset kielenkäyttäjät voivat pitää murteita aidompina verrattuna yleiskieleen ja tasoittuneisiin murteisiin (Mielikäinen–Palander 2014, 84). *Aito murre* tarkoittaa arkikielessä usein samaa kuin *puhdas murre*, jolla voidaan viitata esimerkiksi sekoittumattomaan ja vahvaan murteeseen, mutta puhuttaessa *puhtaasta suomesta* taustalla on usein ajatus murteista vapaasta kielestä juontuen yhteisen kirjakielen kehittämisen aikoihin (Mielikäinen–Palander 2014, 86–87). Käsitteet puhtaasta kielestä vertautuukin siten standardikieli-ideologiaan, joka asettaa kirjakielen muita kielimuotoja paremmaksi ja marginalisoi muiden varieteettien puhujat, ja kielimuotojen hierarkia tulee näkyviin selvästi: kirjakielestä puhutaan ”oikeana” kielenä (Walsh 2021). Tähän liittyy puolestaan kansanlingvistikissa tutkimuksissa havaittu murteiden negatiivinen arvotus kirjakieltä vähempiarvoisina (ks. Palander 2011, 28). Kirjakielen legitimitettiin vahvistaa se, että standardin käyttö varmistetaan ”virallisissa” tilanteissa (ks. Walsh 2021, 775). Puristiset, kielen puhtausta korostavat ja autenttiset, alkuperään ja aitouteen nojautuvat ideologiat ovatkin lähellä toisiaan.

Etenkin tässä tutkimuksessa on syytä ottaa huomioon sekin, että yksilöiden erilaiset kulttuuritaustat voivat vaikuttaa käsityksiin: esimerkiksi Venäjällä murteen käyttöä voidaan pitää sivistymättömyyden merkinä (Mustajoki–Protassova 2010, 58; Kuparinen 2001, 23). Venäjällä asuvilla suomenkielisillä inkerinsuomalaisilla on näkynyt erityisesti suomen kirjakielen vahva arvostus ja ”puhtaan” kielen korostaminen suhteessa sekakielenä pidettyihin murteisiin (Mononen 2013, 131–137). Puhujat siis samastavat varieteetit sosiaalisiin ilmiöihin; ideologisesti on kyse kertautuvuudesta (ks. Woolard 1998, 19–20; Irvine–Gal 2000). Ne tuovat esiin myös ideologioiden paikallisuuden.

Tutkimukseni liittyy myös eri maissa tehtyihin tutkimuksiin siitä, miten maahanmuuttajat omaksuvat valtaväestön murteita. Keskeisiä kysymyksiä on esimerkiksi se, tulkitaanko maahanmuuttajataustaisten murteen omaksuminen positiivisesti, merkinä integroitumisesta, kuten Norjassa (Røyneland–Jensen 2020), vai suhtaudutaanko muuttajien puhumaan murteeseen varauksellisesti, kuten Limburgin alueella Alankomaissa (Cornips 2020). Taustalla voi nähdä myös yllä

mainitun autenttisuuden ideologian: juuret ja syntyperä ovat varmin tae ”autenttisen kielen” käytölle (Woolard 2013).

Murrekäsitykset osana kielielämäkertaa vahvistavat myös kontekstin, ajan ja paikan merkitystä, ja varsinkin muuttohistoriaa käsiteltäessä tämä puoli korostuu. Kielellinen elämäkerta paljastaa siten yksilöiden kokemuksia kielistä ja niihin liittyvistä käsityksistä, joten kytkös mikrotasolla konkretisoituviin ideologioihin tulee selvästi esiin (Busch 2017, 54). Lappalainen ja Nuolijärvi (tulossa) ovat tutkimuksessaan tarkastelleet sitä, missä määrin samat monikulttuuriset suomenpuhujat käyttävät alueellisia variantteja haastattelutilanteessa (ks. luku 3). Osalla murteen käyttö liittyy siihen, että he ovat omaksuneet kieltä lähinnä käytännössä, joten paikallisen puhekielen normi on tullut luontevasti osaksi omaa puhetta. Käsillä olevassa tutkimuksessa keskityn haastateltujen ilmaisemiin kokemuksiin murteesta; murteelliseksi itsensä mieltävä henkilö voi käyttää vain harvoja aluemurteen piirteitä. Nuolijärvi (2020) on puolestaan tutkinut suomenkielisten muuttajien ja samalla paikkakunnalla asuneiden murrepiirteitä kielielämäkertahaastatteluista. Hän osoittaa muuttajilla olevan vaihtelevasti aiempien paikkakuntien puhekielen piirteitä. Lisäksi hän tuo esiin mentaalisen monipaikkaisuuden, sillä myös paikallaan pysyneet saavat erilaisia kielellisiä vaikutteita ja joutuvat pohtimaan kielellistä variaatiotaan eri tilanteissa. Asuinpaikan ja puhutavan yhteys ei ole siten suoraviivainen.

Murteiden merkitys suomenkielisessä kieliyhteisössä on yhä ilmeinen, sillä murteiden käyttöalat ovat laajentuneet, vaikka aluemurteissa onkin havaittavissa tasoittumista (Mantila 2004). Murteita käytetään eri tavoin eri konteksteissa, esimerkiksi YouTubessa paikallisen identiteetin rakentajana (Sundqvist 2022) ja eri tehtävissä vuorovaikutuksessa (Hurtig 2012; myös Lappalainen 2004). Se, miten omaa murretta ja sen arvostusta tiedostetaan (Palander–Nupponen 2005), miten alueellinen identiteetti kietoutuu murteeseen (Vaattovaara 2009) ja kysymykset murteen käytön sopivuudesta vaikkapa uudella asuinpaikkakunnalla (Nuolijärvi 1986, 72) koskettavat myös suomea toisena kielenä puhuvia, joskin osittain uudella tavalla. Mahdolliset kielelliset eroavuudet ja etninen tausta voivat herättää erityisiä kannanottoja; kielellisen kuulumisen kategorioita rakennetaan ja kyseenalaistetaan arjessa (Hippi–Lehto 2023). Niinpä kielitaidon kehittymisen myötä monikulttuuriset neuvottelevat muuttuvasta asemastaan myös suomen eri varieteettien käyttäjänä (Ruuska 2020). Paikkakunnalta toiselle tai maasta toiseen muuttaneen legitimizeetti käyttää murretta ei ole selvä: esimerkiksi ulkopuolisuuden kokemuksen vuoksi yksilö ei koe voivansa käyttää tällaista kielimuotoa (ks. Bourdieu 1977). Kielellinen valta ja hierarkiat voivat siis näkyä myös murteiden käytössä (ks. Heller 2020), mutta käsitysten selvittäminen voi osaltaan loiventaa rajaa eritaustaisten kielenkäyttäjien välillä, sillä myös suomen variaatio on osa monikulttuuristen kielellistä elämäkertaa.

3 Tutkittavat ja lähestymistapa

Tutkimusaineisto on osa Sata suomalaista kielellistä elämäkertaa -hanketta, jossa 131:tä suomalaista haastateltiin heidän kielielämäkerrastaan ja kielellisistä käsityksistään noin tunnin ajan (ks. Hippo ym. 2020). Tämä artikkeli käsittelee 23 eri-ikäisen, taustaltaan monikulttuurisen informantin haastatteluja. Heistä 11 on muuttanut Suomeen aikuisiällä, 8 viimeistään kouluiässä, ja Suomessa syntyneistä kahdella on muun- kuin suomenkieliset vanhemmat ja kahdella toinen vanhemmista on muun- kuin suomenkielinen. Haastattelut on tehty vuosina 2017–2018.

Asetelma 1. Tutkimukseen osallistuneet.⁵

	Koodi	Äidinkieli	Suomessa olo	Keskeiset asuinpaikat Suomessa
Muuttaneet Suomeen aikuisena	LM1950	saksa	43 vuotta	Savo, pääkaupunkiseutu
	LM1959	joruba	18 vuotta	Joensuu, Järvenpää, Joensuu
	N1960	viro, suomi, venäjä	27 vuotta	Helsinki
	N1962	venäjä	28 vuotta	Tampere
	N1968	venäjä	15 vuotta	Itä-Suomi
	M1970	turkki	15 vuotta	Satakunta
	N1973	albania	18 vuotta	Varsinais-Suomi
	N1977	somali	22 vuotta	pääkaupunkiseutu
	N1979b	thai	8 vuotta	Helsinki
	LN1991	dari	8 vuotta	Joensuu
M1992	arabia, turkmeeni	2 vuotta	Helsinki	
Muuttaneet Suomeen lapsena tai nuorena	M1971b	venäjä	39 vuotta; 8-vuotiaana Suomeen	Helsinki
	M1980	kiina, suomi	23 vuotta; 3 vuotta ulkomailla; 12-vuotiaana Suomeen	Jyväskylä, Pietarsaari, Tampere, Pirkanmaa
	LN1982	viro	20 vuotta; 14-vuotiaana Suomeen	Helsinki, Tampere
	N1988	vietnam	29 vuotta; heti syntymän jälkeen Suomeen	Turku, pääkaupunkiseutu

⁵ Koodin alussa on sukupuolta ilmaiseva kirjain M (mies), N (nainen). Joissakin tapauksissa näiden edessä on L, mikä tarkoittaa, että haastateltu kuuluu ns. kokoelman laajennusosaan, kun opiskelijoille ja tutkijoille tarjoutui mahdollisuuksia tehdä lisää haastatteluja tai joitakin haastatteluja ei voitu ottaa varsinaiseen kokoelmaan liian samanlaisten taustamuuttujien takia. Kaikki haastattelut on tehty samoin periaattein.

	N1991	tigrinja, arabia	14 vuotta; 12- vuotiaana Suomeen	Kajaani, Oulu, Turku, Jyväskylä
	N1995	kurdi	19 vuotta; 4- vuotiaana Suomeen	Turku, pääkaupunkiseutu
	M1996b	englanti	varhaislapsuudessa Suomeen	Tampere
	M1996a	viro	6 vuotta; 15- vuotiaana Suomeen	pääkaupunkiseutu, Hämeenlinna
Syntyneet Suomessa	M1979	englanti	asunut useissa maissa Suomen lisäksi; toinen vanhemmista englanninkielinen	Itä-Suomi, Helsinki
	LN1989	ranska, suomi	toinen vanhemmista ranskankielinen; useita vuosia Ranskassa	Lappi, Tampere
	LM1994a	unkari	vanhemmat unkarinkielisiä	Pohjanmaa, Helsinki, Tampere
	N1996	venäjä	vanhemmat ei- suomenkielisiä	Turku, Tampere

Asetelmassa 1 tutkittavat on jaettu kolmeen ryhmään Suomessa asumisen perusteella. Heidän repertoaaristaan on mainittu äidinkielet, jotka he ovat itse nimenneet haastattelussa. Asetelman 1 viimeisessä sarakkeessa luetellaan tutkittavien merkittävimmät asuinpaikat Suomessa. Ne antavat viitteitä siitä, millaisten paikallismurteiden kanssa he todennäköisesti ovat ainakin olleet tekemisissä. Suomen kielen taidot eivät näy tässä taulukossa, mutta jonkinlaisen kuvan suomen kielen vaihtelevista profiileista saa Asetelmasta 2. Se on pieniä mukautuksia lukuun ottamatta suoraan Lappalaisen ja Nuolijärven (tulossa) tutkimuksesta. He ovat jakaneet puhujat haastattelupuheessa esiintyvien varianttien perusteella yleiskielisiin, puhekielisiin ja niihin, jotka ovat puhekielisiä mutta erottuvat joidenkin yleiskielisten piirteiden vuoksi. Puhekielisten ryhmässä monilla on laajalevikkisiä eteläsuomalaisia variantteja, mutta vain muutamilla on leimallisia murrevariantteja. Kaikkien haastattelukielenä oli suomi, mutta joillakin kielitaito rajoitti selvästi murteista ja kielimuodoista puhumista; käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että kuvausten laajuus ja syvällisyys vaihtelevat paitsi haastattelijan kysymysten mukaan myös sen suhteen, millainen haastatellun kielitaito käsitellä abstraktimpeja aiheita on. Samojen informanttien käsityksiä monikielisydestä sekä heidän perheidensä monikielisyyttä on käsitelty aiemmin (Hippi 2020; Dabóczy 2020).

Asetelma 2. Informantit karkeasti ryhmiteltyinä (Lappalainen–Nuolijärvi [tulossa]).

	Yleiskielinen	Voittopuolisesti puhekielinen, mutta erottuu joidenkin	Puhekielinen (sulautuu omaan asuinympäristöönsä)

		yleiskielisten piirteiden perusteella	
Monikielinen tausta kuuluu puheesta.	LM1959, LN1962, N1979b, LN1991, M1992	M1970, M1996a, N1991	N1968, N1973, N1977
Ei juuri monikieliselle tyypillisiä piirteitä (joidenkin kohdalla kuitenkin poikkeuksena ääntämys)	LM1950	N1960, LN1982, LM1994a, N1996	M1971b, M1979, M1980, N1988, LN1989, N1995, M1996b

Luonnehtiessani haastateltujen kielitaitoa ja murteellisuutta viittaan Asetelmaan 2 haastateltujen käyttämistä piirteistä. Analyysissa otan huomioon relevantit seikat yksilön vaiheista Suomessa. Esittämäni kuvaukset havainnollistavat keskeisiä ilmiöitä murteista osana eritaustaisten kielielämäkertaa, jota rakennetaan yhdessä haastattelijan kanssa. Haastattelukatkelmat on litteroitu vuorovaikutus huomioiden, esittäen myös esimerkiksi päällekkäispuhunnat (ks. litterointimerkit liitteessä 1). Katkelmat osoittavat, kuinka haastateltu rakentaa kielenkäyttäjän identiteettiään ja suhdettaan variaatioon. Lisäksi esitän kokoavia huomioita muiden haastateltujen suhtautumisesta kulloiseenkin teemaan. Kielielämäkerrallisessa tarkastelussa näkyy kielitaidon myötä vahvistuva kielitietoisuus, jolloin esiin tulee yhteisössä elävien käsitysten ja sosiaalisten merkitysten omaksuminen ja niistä neuvottelu. Se, miten murteet tai kirjakieli tulevat osaksi repertoaria on omien ja ympäristön valintojen vaikutusta (ks. Pietikäinen 2012, 414). Seuraavassa luvussa tarkastelen murrekäsityksiä ymmärtämisen, omaksumisen ja murteen käytön teemojen alla.

4 Suomen murteet kielielämäkerrassa

Tässä luvussa tarkastelen aineistoa kolmesta näkökulmasta. Ensin huomion kohteena on se, kuinka haastatellut kuvaavat murteiden ymmärtämistään (4.1). Sen jälkeen tarkastelen kuvauksia murteiden omaksumisesta etenkin muuttojen yhteydessä (4.2). Viimeisessä alaluvussa käsittelen sitä, kuinka haastatellut kuvaavat murteiden puhumistaan, jolloin tarkasteluun nousevat erityisesti muilta saadut kommentit (4.3).

4.1 Murteiden ymmärtäminen

Haastateltujen kielelliset elämäkerrat ovat erilaiset, ja niin myös tie murteiden tunnistamiseen ja käyttöön on varsin erilainen riippuen siitä, onko haastateltu asunut Suomessa lapsesta asti vai muuttanut maahan aikuisena. Tässä alaluvussa keskityn erityisesti murteiden ymmärtämiseen. On huomattava, että ymmärtämiseen liittyvät kysymykset ovat tavallisia myös suomenkielisten keskusteluissa murteista. Lisäksi Ruuskan (2020, 191–192) tutkimuksesta käy ilmi, että suomea myöhemmin oppinut voi asemoitua paikalliseksi havaitsemalla toisenlaisen kielimuodon vierauden: tutkimuksessa haastateltu henkilö kuvaa hämmennystä, jota hän koki yhdessä suomea ensikielensä puhuvan puolisonsa kanssa, kun he kuuluivat Helsingin puhekieltä televisio-ohjelmissa. Näin siis vaikeus ymmärtää voi antaa mahdollisuuden asemoitua sisäpuolelle, natiivipuhujien ryhmään, ei ainoastaan ymmärtäminen. Myös tämän tutkimuksen aineistossa Helsingin puhekieli tai slangi on esillä sekä ymmärtämisen (N1960, N1979b, N1988, M1992) että toisaalta myös outouden (N1996) näkökulmasta, jolloin siirrytään enemmän arvioimaan kielimuotoa (ks. Mielikäinen–Palander 2014, 81). Helsinkiläinen N1995 toteaa tottuneensa kuuntelemaan slangia, mutta ei pidä slangia yhtä miellyttävänä kuin muita murteita, ja M1980 tuo esille slangin suoranaisen vastenmielisyyden, mikä heijastelee laajemmin kieliyhteisön arvostuksia (Piippo ym. 2016, 96–100).

Kun murteiden ymmärtämistä tarkastellaan eritasoisten suomen puhujien aineistosta, on selvää, että kielitaidon osuus korostuu. Kun kielitaito on kapea, ymmärtämisen vaikeudet eivät ole vain poikkeuksellisia kokemuksia, joita nousee itselle erityisen vieraasta kielimuodosta. Aikuisena maahan tullut N1977 kuvaa sitä, miten murteet tuottavat hänelle ymmärtämisvaikeuksia edelleen, 22 vuoden maassa asumisen jälkeen. Ennen katkelmaa 1 hän on kuvannut, kuinka Suomessa olon alkupuolella ”kaikki oli sama” eikä hän itse huomannut eroja.

(1)

- 01 N1977: itse en huoman[nut].
02 Haast: [joo, joo, [selvä,
03 N1977: [mutta nyt tiedän koska ihmiset puhuu,
04 [koko ajan että se on [eri ja
05 Haast: [nii. [nii.
06 N1977: se on noin.
07 Haast: joo, eli nyt huomaat.
08 N1977: nyt huomaan [joo.
09 Haast: [kuulet eri [muotoja.
10 N1977: [ö e, silloin mä en osaa hu- suomen kieli mitään.
11 Haast: joo. niin ni et voinukkaan huomata(h) [j(h)oo,

12 N1977: [j(h)oo j(h)oo.
 13 Haast: mitä tota, mitä mielikuvia murteet herättää sussa. jos joku, i-, suomenkielinen ihminen
 14 puhuu, vahvaa murretta nii, mitä sä ajattelet siitä.
 15 (1.2)
 16 N1977: vahva murretta.
 17 Haast: nii,
 18 N1977: minä en ymmärrä mitään nytkin, kun [minä ole-,
 19 Haast: [okei.
 20 N1977: minä joskus kun hee puhuu, eri, juttu?
 21 Haast: joo, eri murteilla nii,
 22 N1977: murteita mää sano että häh, mitä sa[not(h).
 23 Haast: [joo eli on vaikee ymmär[tää. joo, joo,
 24 N1977: [vaikea ymmärtää joo. ja
 25 sitte, he he selittää ja noin.

Erojen havaitsemisessa korostuu muiden rooli: muut puhujat ovat tähdentäneet eri murteiden eroja N1977:lle (r. 3–4). Lisäksi olennaiseksi nousee kielenoppimisen vaihe, sillä N1977 palaa vielä aikaan, jolloin ei ymmärtänyt mitään (r. 10). Myös haastattelija toteaa, että tuolloin oli mahdotonta huomata murteita (r. 11), ja aiheen käsittely päättyy yhteiseen naurahteluun (11–12). Haastattelijan uusi kysymys murteisiin liittyvistä mielikuvista fokuoitetuu vahvan murteen puhumiseen (r. 10–11). Kysymyksen muotoilu voisi viitata siihen, että vahva murre voi olla helpoimmin tunnistettavissa tai ylipäänsä herättämässä tunnistettavampia mielikuvia. Tauon jälkeen haastateltu toteaa, ettei nykyäänkään ymmärrä murretta ja joutuu murteellisen puhujan kanssa kommunikoidessaan kysymään asiaa uudelleen (r. 22). Haastattelija vetää yhteen N1977:n referoinnin (r. 23, *joo eli on vaikee ymmärtää*). N1977 vahvistaa tämän toistamalla ydinkohdan (r. 24, *vaikea ymmärtää*) ja täydentää sitä kuvauksella tästä vuorovaikutustilanteesta, jossa murteiden käyttö aiheuttaa epäsymmetriaa (vrt. Doloczki 2020: 32–33; Hippi 2022). N1977 kuvaa siis prosessiaan murteiden havaitsemisessa, ja samankaltaista variaation tunnistamisen oivallusta osana Suomessa oloaan kuvaa myös esimerkiksi M1970 (ks. Hippi, tekeillä). Kielitaidon kehittymisen myötä paranee murteidenkin tunnistaminen.

Seuraavassa 18 vuotta Varsinais-Suomessa asunut, albaniaa äidinkielenään puhuva N1973 kuvaa sitä, miten hän on vähitellen tullut tietoiseksi suomen kielen variaatiosta, jonka ymmärrettävyys liittyy olennaisesti kuvaukseen:

(2)

01 Haast: entä muistat sä, ku sä oot tullu Suomeen ja opiskellu suomea ni millon sä oot,
 02 huomannu sen et suomea puhutaan, eri tavoilla, et ei oo vaan yks tapa puhua.
 03 N1973: öö, mä vois in sanoa et kahden, kahden vuoden ajan mä oon, tai yli vuoden mä oon
 04 käytänyt englantia va.
 05 Haast: okei, [joo,

06 N1973: [mutta, mä luin koko ajan. [kun mä halusin sellainen niinku kunnon sanavarasto
07 Haast: [joo,
08 N1973: [ensin,
09 Haast: [joo.
10 N1973: et sitten, sitten mä oon, puhunut mut mä, arvelen et, et, mulle kesti, ehkä kolme vuota
11 kun mä tajusin et, et toinen, puhuu ihan eri.
12 Haast: njoo,
13 N1973: si-, mä, mä tarkoitan sitä et, et ne ihmiset jotka mulla oli ympärillä, puhuivat sitä,
14 virallista kieltä,
15 Haast: joo,
16 N1973: kun he tiesivät et, hhe. mä oo(h)n £ulko[maalainen£ et,
17 Haast: [joo,
18 N1973: miten miten, niinku, pitäs ymmärtää kenen kanssa puhut mitä.
19 Haast: joo,
20 N1973: että, ainakin, kolme vuotta mä voisin sanoo et, mä oon ollut suojassa
21 et mä oon kuu[llu vaan s- sitä(h), [(.) virallista suomen kieltä mutta,
22 Haast: [joo, [ni(h)i,
23 N1973: myöhemmin kyllä [mä oon,
24 Haast: [joo.
25 N1973: mä oon törmännyt et, tää mun ystävä joka asuu Lappenrannassa hän alkoi vähitellen,
26 Haast: ↑okei.
27 N1973: puhua murretta ja, sit oli tässä, Perniön alueella, ystäviä et heki, jonku verran puhuivat
28 mut, kuitenkin, tosi, pieniä juttuja. että, [ei niin, sellanen, kunnon lauseet et toinen on,
29 Haast: [joo,
30 N1973: ihan pi[halla et ei tajua missä. hh [.hh .hh
31 Haast: [joo, joo. [joo.
32 N1973: että, mut mä arvelen et, et kolmeen vuoteenki mä en osaa sanoa niinku tarkkaa aikaa
33 mut, vähintään kol[me vuotta.
34 Haast: [nii et siinä kesti tavallaa aika [kauanki.
35 N1973: [mm?

Haastattelija kysyy N1973:lta ajankohtaa, jona tämä on havainnut ihmisten puhuvan eri tavalla ja viittaa haastatellun taustaan maahan tulleena (r. 1–2). Haastateltu vastaakin kuvaamalla aikaa: hän puhui yli vuoden englantia, ja erilaisten puhetapojen, käytännössä murteiden, havaitsemiseen meni ”ehkä kolme vuotta” (r. 10). Haastattelurungon kysymys *Milloin ensi kertaa kiinnitit huomiota siihen, että ihmisillä on erilaisia puhetapoja?* ohjasi haastateltava tyypillisesti muistelevaan jotain tiettyä ajankohtaa tai tapausta, muutosta tiedostamisessa. Usein haastatellut eivät kuitenkaan maininneet tarkkaa tilannetta, vaan kuvailivat puheen vaihtelua laajemmin. Esimerkki 2 valottaa sitä, miten suomea oppiva N1973 kokee olleensa ”suojaassa” murteilta ensimmäiset vuodet, kun hänen lähipiirissään olevat olivat vältäneet murteiden puhumista. Kielikuva kuvaa murteita voimana, joka kuulostaa jopa vaaralliselta. N1973 on siirtynyt englannista suomen yleiskieleen ja ymmärtämään murteita ystäviensä ottaessa niitä käyttöön. Toisessa kohtaa haastattelua N1973 antaa ymmärtää, että murteiden puhuminen on vuorossa vasta myöhemmin. Tässä hän poikkeaa niistä, jotka ovat oppineet murretta käytännössä samalla kuin muutenkin suomea (esim. LM1959, N1968, LN1991; ks.

luku 4.3). Lähipiirin toiminta näyttäytyy siten merkityksellisenä. Haastateltu arvioi vähittäistä prosessia myönteisesti ja painottaa yleiskielen merkitystä ja murteiden vaikeutta.

Murteiden ymmärtäminen tulee siis esiin eri tavoin. Se on kielimuodon vierautta, jolloin keskustelukumppanin puhetta on vaikea ymmärtää juuri murteen takia, kuten esimerkiksi N1991 kuvaa. Myös M1980 toteaa, että hän yrittää lähinnä ymmärtää murteita, vaikka hänen kielitaitonsa ei juurikaan erotu muista suomenkielisistä (Asetelma 2). Ymmärtäminen voi liittyä myös murteiden hahmottamiseen, josta puhuu Suomessa ikänsä asunut LM1994a. Ajatuksena voi olla, että hän tunnistaa murteita heikommin kuin keskimäärin suomalaiset, mikä ei välttämättä pidä paikkaansa. Samansuuntaisen arvion esittää myös M1971b. Kyse siis on ennemminkin murteiden tuntemuksesta. Seuraavaksi tarkastelussa on murteiden omaksuminen erityisesti muuttojen ja toisilla paikkakunnilla oleskelun vuoksi.

4.2 Asuinpaikka, muutot ja murteiden omaksuminen

Paikkakunnalta toiselle muuttaminen herättää havaitsemaan murre-eroja (ks. Nuolijärvi 2020). Seuraavasta käy ilmi, kuinka haastatellut havaitsevat eroja ja tekevät valintoja, arvioivat kielimuotoja ja niiden omaksumista. Tutkimuksen 23 haastatelluista 11 on asunut eri alueilla Suomessa (ks. Asetelma 1), mutta tässä luvussa ääneen pääsevät myös M1971b lapsuuden kesävierailuilla omaksutun murteen vuoksi ja N1960 inkerinsuomalaistaustansa takia, vaikka Suomessa molemmat ovat varsinaisesti asuneet vain pääkaupunkiseudulla. Lisäksi on huomattava, että pääkaupunkiseudulla asuville murteet voivat olla marginaalisempi osa kielenkäyttöä, jolloin murteista puhutaan etäämpää ja niitä voidaan esimerkiksi ”kuunnella”, kuten tekee kurdinkielinen N1995. Hän kuitenkin muistelee murteen osuutta aiemmassa elämänvaiheessaan, muutettuaan kouluikäisenä Turusta Helsinkiin. Hän kertoo Helsingissä koulukavereidensa huomauttaneen joistakin turkulaisista kielenpiirteistä. Toisaalta 15-vuotiaaksi Turussa asunut vietnaminkielinen N1989 kuvaa, ettei omaksunut siellä paikallista puhekieltä: ”Turun murre ei oikein ikinä niinku tarttunu muhun”.

Niin ikään Helsingissä asuva venäläistaustainen M1971b on muuttanut Suomeen 8-vuotiaana. Hänen nykyinen kielenkäyttönsä on samankaltaista kuin alueen muilla suomenkielisillä (ks. Asetelma 2). Hän kokee kuitenkin suomenkielisillä olevan etulyöntiaseman murteiden käytössä, mitä hän on kuvannut juuri ennen esimerkikikatkelmaa 3. Seuraavassa hän ottaa vielä esiin muistonsa lapsuudesta, jolloin hän on käytännössä omaksunut murretta viettäessään aikaa Hämeessä, vaikka suomen kielen osaaminen on vasta ollut alussa:

(3)

- 01 M1971b: [--] opin muutamia sanoja ni, se oli hauskaa ku me menti-, mentii sitte tota, mä tulin,
02 toiselle luokalle Suomeen? ykkösluoka mä kävi Moskovassa?
03 Haast: joo.
04 M1971b: mt. ni sit muutama sana mitä mä osasi ni mä, käy-, m-, mulle tota, hämäläine murre,
05 elikkä yhyreksänkymmentä[yhyreksän ja, moro, .hhh
06 Haast: [he hhh. ai, ihanaa, j(h)oo.
07 M1971b: et mä sanoi täällä moro kaikille, .hhh hehhehe Helsingissä eli sit se (-),
08 se s(h)a-, se puhuu venäjää mut sit ku se tervehtii ni se sanoo moro. hehehe

M1971b kuvaa murrepiirteiden kuuluneen alkuaikeiden kielenkäyttöön. Hänet oli tunnistettu venäjänkieliseksi, joka kuitenkin käytti Helsingissä huomiota herättänyttä tervehdystä *moro*. M1971b myös imitoi itseään ja esittää murteellisen ilmauksen (r. 5), ääntäen *r:n* yleiskielen *d:n* vastineena, mikä piirre kuuluu hämäläismurteisiin (myös *l*; ks. Nuolijärvi–Sorjonen 2005, 36; Kettunen 1940, kartat 64–66). Lisäksi hän käyttää svaa-vokaalia (*yhyreksän* pro *yhdeksän*). Tällaisessa kerronnassa imitointi luo autenttisuuden vaikutelman ja osoittaa puhujan hallitsevan piirteitä, joista on puhe (murteiden imitoinnista ks. Preston 1996). Murteilla voi siis olla merkittävä rooli jo aivan Suomessa olon alussa, ja lisäksi M1971b kuvaa itseään myös murteen käyttäjänä ja omaksujana aiemmassa elämänvaiheessaan, vaikka nykyään kuvaakin murteita etäämpää eikä koe osaavansa niitä. Voi tulkita, että tällä kertomuksella, jonka aineksina on muutama murteellinen ilmaus, on merkitystä hänen identiteetilleen myös haastattelutilanteessa. M1971b ja haastattelija nauravat, mikä mahdollisesti liittyy siihen lapsuuden kertomuksessa esiin tulevaan kontrastiin, että juuri Suomeen saapunut poika käyttää murreilmauksia pääkaupungissa. M1971b käyttää lopuksi kuvauksessaan itsestään myös kolmatta persoonaa (r. 8), mikä voisi viitata muiden kommentointiin (ks. luku 4.3).

Muutot paikkakunnalta toiselle murre-eroihin liittyvinä käännekohtina näkyvät 12-vuotiaana Suomeen muuttaneen N1991:n kokemuksissa; vastaavia kokemuksia on luonnollisesti myös suomenkielisillä (ks. esim. Nuolijärvi 2020, 347–348). N1991 käyttää puheessaan pitkälti puhekielisiä piirteitä, mutta eroaa suomen kielestä poikkeavien ja yleiskielisten piirteiden perusteella (ks. Asetelma 2). Katkelmassa 4 haastattelija kysyy, onko N1991 kiinnittänyt muuttojen jälkeen huomiota kieleen, ja haastateltu ottaa itse käyttöön sanan *murre* ja ryhtyy kuvaamaan kielellistä polkuaan.

(4)

- 01 Haast: ja sit oot aika paljon ympäri Suomeeki ehtiny asustella ni ootko sit kiinnittäny niinku,
02 niiden muuttojen jälkeen huomiota, niinku, kieleen tai et, onko ollu erilaista sitte,
03 N1991: ö pthyy. no jo[o,
04 Haast: [niinku suomen kieli. [khmhym.

05 N1991: [joo oon huomannu että tota on eri murteet
06 sinänsä,
07 Haast: mmm.
08 N1991: #jaa, ö o# mt. .hhh mä oon asunu Kajaanissa ja sit Kajaanissa me ei must, sillo vasta
09 opettelee kieltä.
10 (1.1)
11 N1991: ni sit ku oli just opetellu kieltä ja sit piti muuttaa Ouluu ja, (0.5) Oulussa sit ehti just
12 asua sen neljä vuotta ja käydä lukiota ja, (0.2) ja, niinku ysiluokka ja sit siinä vaiheessa
13 oli varmaa tarttunu semmone, .hh Oulu, murre.
14 Haast: mmm.
15 N1991: ja, (1.1) ja sit siinä vaiheessa oli varmast semmone niinku, (1.6) phyy sillai kielipää että
16 pysty jotenki vähä, (0.4) helpommin, (0.9) omaksumaan niitä kaikkia eri, (0.5) kieli, tai
17 siis, no tai siis, ki- murteita ja niin pois päin, ni sit siin iässä ei sillai niinku koskaa ajatellu
18 et okei, no täälläppäi puhutaan niinku eri tavalla. .hh mut sit ehkä siihen kiinnitti
19 huomiota vasta ku muutti Turkuun,
20 (0.5)
21 Haast: nii just.
22 (0.5)
23 N1991: et joo et täällä vähän puhutaan, eri tavalla. kuitenkin ni tosi,
24 Haast: mhm.
25 N1991: sit- sitte niinku, mulla ei oo ollu sinänsä paljon suomalaisia, .hhh tai turkulaisia
26 kavereita ni mä en ikinä niinku päässyt siihen ihan niiku, niitten, (1.5) murteen, sisään
27 sinänsä tai o- Turun murren sisään mut tota, on sitte niinku huomannu että niinku se
28 on, pikkuveljeihin sitte tarttunu, et,
29 (0.3)
30 Haast: [joo.
31 N1991: [välillä piti, (0.8) kysyä että mitä ne oikeen tarkoittaa ja, kaikkee tollasta, .hh
32 (0.7)
33 Haast: [joo.
34 N1991: [ja sit tänne ku on muuttanu Jyväskylään ni, sillo vasta kans huomaa, että on eri
35 murteita ku .hh tänne tulee opiskelemaan niinku,
36 Haast: mmm.
37 N1991: jengii ihan, kaikkialta Suomee ni, .hhhh (0.6) et kuulee erilaisia murteita ja, miten
38 niinku tiettyjä sanoja käytetään, (0.6) eri puolilla Suomee, ja niin pois päi.
39 Haast: kyllä.
40 N1991: joo.

N1991:n kertomus muodostaa läpileikkauksen hänen muuttohistoriaansa ja sen myötä havaittuihin murre-eroihin. Aluksi Kajaanissa huomio meni ylipäänsä kielen opetteluun (r. 8–9). Sen jälkeen N1991 on asunut neljä vuotta Oulussa, jonka murretta hän kertoi omaksuneensa erityisesti sopivan iän vuoksi (r. 15, *sit siinä vaiheessa oli varmast semmone niinku, sillai kielipää ---*). Toisaalta hän ei tuolloin huomannut pohtineensa eri paikkakuntien puhetaiposten eroja, vaan murre oli huomaamaton osa kielen omaksumista (r. 17–18). Murre-erojen hän arvioi tulleen tietoisesti pohdinnan kohteeksi vasta muutettuaan Turkuun (r. 18–19), jossa hän koki jääneensä paikallisen murteen ulkopuolelle, toisin kuin pikkuveljensä, koska hänellä ei ollut turkulaisia ystäviä (r. 25–28). Ystävyysuhteiden merkitys kaikenlaisissa sosiaalistumisissa lienee selvä (ks. Intke-Hernandez 2020), ja missä tahansa

vaiheessa ystävät voivat olla keskeisessä roolissa kielenoppimisessa (Lehtonen 2015, 220; Lilja 2018, 206).

Paikallisten tuttujen lisäksi N1991 pohtii murteen omaksumista omien kykyjensä näkökulmasta mutta myös luonnollisena ilmiönä, jolloin murteet ”tarttuvat” osana arkea. Hän ei pidä esimerkiksi omaa motivaatiotaan tai keskustelukumppanien kielteisiä reaktioita murteen käytön esteenä. Jyväskylässä opiskelijoiden parissa korostuvat muuttajuus ja se, että ihmiset tulevat eri puolilta Suomea, ei paikallinen puhetapa, jolla on muiden tutkimusten mukaan yleiskielinen tai ”puhdas” leima (ks. Mielikäinen–Palander 2014, 87). Puhtauden N1991 mainitsee itsekin toisaalla puhuessaan jyväskyläläisestä puhetavasta, mikä osoittaa puristisesta ideologiasta nousevan käsityksen omaksumista (ks. Piippo ym. 2016, 151). Hänen tarinassaan korostuvat murre-erot, joiden huomaaminen ja omaksuminen omaan puheeseen on ollut iän, senhetkisen kielitaidon ja sosiaalisten suhteiden vuoksi vaihteleva. Haastatteluhetkellä hänellä näyttää olevan varsin selvä käsitys kunkin elämänvaiheen vaikutuksesta omaan repertoariinsa.

Tietyllä maantieteellisellä alueella on siis merkittävä rooli haastateltujen kuvauksissa siinä, miten he ovat omaksuneet murteita ja myös miten heidän tietoisuutensa on vahvistunut niihin liittyvistä sosiaalisista merkityksistä. Esimerkiksi nuorena aikuisena 1970-luvulla Suomeen muuttanut LM1950 oli vahvasti murteiden vaikutuspiirissä heti maahan tultuaan, ja omaksui murretta osana kielenoppimistaan: ”-- siis kun tulin Suomeen mun ensimmäinen, kieli mitä opin oli sa-, savoa”. Hän opetteli myöhemmin kielikursseilla yleiskieltä ja pyrki murteesta eroon, kuten esimerkiksi 5 käy ilmi. Haastattelussa hän puhuukin varsin yleiskielisesti.

(5)

- 01 Haast: oliko se vaikeaa sitte oppia se, semmonen, än äs yleiskieli sitte, siitä ku oli ekana
02 oppinu savon, nii oliko se vaikee, opetella semmonen niinku, tai pois siitä murteesta,
03 LM1950: ee, kyllä tietyllä tavalla koska, ee kun yli-, Helsingin yliopistossa kävink, ee,
04 kymmenen kielikurssia. [hh
05 Haast: [mm,
06 LM1950: niin sielä ensin piti opettaa sitä sa-, savon kieltä pois.
07 Haast: nii? [niinpä? niinpä? semmost yleiskieltä piti, [oppia,
08 LM1950: [(h)aurahteelee) [j(h)oo
09 koska [sielä olin viettänyt niitä, niitä aikoi jolloin,
10 Haast: [mm,
11 LM1950: ee Saksassa oli yliopiston lomien eri ai[koihin,
12 Haast: [mm,
13 LM1950: aikoihin niin, sillan olin sielä Savossa ja sillan aina siis suomen, ee, suomen kielenä
14 tarttui sielä oikeakielisenä, nii savon kieli ta-, takkiin [koska
15 Haast: [joo?

- 16 LM1950: koska eihän, sii-, siitä korektiivia ei ole [sillon.
 17 Haast: [joo.
 18 LM1950: ettei tiedä sitä oikeaa norm[ia. se tuli vasta sitten [yliopiston puitteissa.
 19 Haast: [joo. [korjattiinko sitä siis sitte niinku,

Haastattelija tiedustelee, oliko LM1950:n vaikea opetella pois murteesta, ja haastateltu myöntää näin olleen ”tietyllä tavalla” (r. 3). Hän kuvaa yleiskielen korrektina kielimuotona, joka alkoi hahmottua vasta vähitellen (ks. Milroy 2001, 535). Tässä taustalla on todennäköisesti hänen papin ammattinsa, jossa on tarpeen käyttää myös normitettua yleiskieltä ja jota hän on harjoittanut pääkaupunkiseudulla. Aikoinaan, kun hän vasta kävi lomilla Suomessa, hän omaksui Savon murretta ja piti sitä ”oikeakielisenä” (r. 14), minkä hän kuitenkin torjuu vääränä näkemyksenä. Vaikka murre toimi paikallisena puhekielen normina (ks. Nuolijärvi–Sorjonen 2005, 16), LM1950 käsittelee yleiskieltä oikeakielisenä (r. 16) ja oikeana normina (r. 18), jonka hän omaksui vasta myöhemmin muodollisessa kielikoulutuksessa yliopiston kursseilla. Murre ja yleiskieli kontrastoituvat omaksumistavan suhteen: murretta omaksutaan huomaamatta (r. 14, *tarttui --- takkiin*), kun taas yleiskieltä pitää tietoisesti oppia. Sama tilanne on usein suomea äidinkielenäänkin puhuvilla. Muista haastatelluista lisäksi LN1982 kertoo puhekielensä yleiskielistyneen opetustyön vuoksi.

Toisenlainen näkökulma suomen murteisiin on 27 vuotta sitten Virossa Suomeen muuttaneella N1960:lla, jonka vanhemmat ovat inkerinsuomalaisia. Hänen toisena äidinkielenään venäjän lisäksi on ollut suomi, johon on kuulunut inkerinsuomalaisia murreilmauksia. Niinpä N1960 edustaa suomenpuhujaa, jonka repertoaariin on pienestä pitäen kuulunut suomi, vaikka se kouluiässä jäi taka-alalle ja kielitaitoa piti Suomeen muutettua vahvistaa. Suomeen muutettuaan hän on joutunut päivittämään tiettyjä kieleen liittyviä merkityksiä, kun joidenkin ilmausten outous on vähitellen paljastunut.

(6)

- 01 Haast: no, mainitse sitte, joku sana, jonka huomaat säilynee entisen, kotipaikkakunnan
 02 puhekielestä, jos on, sellasia, hhh?
 03 (0.6)
 04 N1960: oho, (1.0) -tas nyt eli, Tallinassa, mh (0.5)
 05 joku sana, (.) [mitä käytettii siellä,
 06 Haast: [mm,
 07 nii, tai sitte, (0.7) ehkä koska kieli on luultavasti ollu eri nii voi ehkä kans sitte,
 08 (0.4) sieltä ihan, (0.3) ko- muistat, jos muistat (-) sielt kotoa niinku et jos sielt on
 09 säilyny vaik joku suomen kielen sana joka sulla on pysyny,
 10 N1960: aa, no pysynyt, hh ei ole, [mutta,
 11 Haast: [m m
 12 N1960: mt öö, sen sanan kanssa v- voi olla vielä, hh eli, #mmmt# öööhhh
 13 silon, (0.2) hhh muistan et, mummo aina käytti hän ei sano et koska, va hän sano et

14 konsa. (.) hhh ja, silloin kun mä muutin, Suomeen, ni mä kans aluksi käytin ja kaikki, vähän
15 ihmetteli ja katsoi et, mistä maaseudulta [s(h)inä olet t(h)ullut,
16 Haast: [hehehhh

Esimerkissä 6 haastattelija kysyy N1960:lta entisen kotipaikkakunnan kielestä (r. 1–2). Haastatellun monipolvinen elämäntarina tulee esiin kysymyksen muotoilussa, sillä ennen Suomeen muuttoaan haastateltu asui Tallinnassa, joten aluksi neuvottelua käydään siitä, mistä kielestä oikeastaan on kyse. Haastattelija ohjaa puheen haastatellun lapsuudenkodin kieleen, sillä siellä käytettiin suomea (r. 7–9). N1960 toteaa, ettei enää käytä inkerinsuomalaisia sanoja tai ilmauksia (r. 10), mutta palaa muistoissa Suomessa olonsa alkuaikoihin. Tällöin hän kertoo saaneensa kummastelua joidenkin lapsuuden kieleensä kuuluneiden murre sanojen vuoksi, ja sittemmin hän on luopunut tällaisten sanojen käytöstä. Hän muistaa heti esimerkkinä mummonsä käyttämän sanan *konsa*, johon hän liittyy mielikuvana maalaisuuden ja esittää muiden hämmästelyn huvittuneena (r. 14–15, *katsoi et, mistä maaseudulta [s(h)inä olet t(h)ullut*). Tässä esimerkissä maalaisuus ja kaupunkilaisuus ovat vastakkain, ja maalaisuus liitetään murreilmaisuun, joka on Suomessa vieraampi, vanhahtava ja runokielinen ilmaus (*Kielitoimiston sanakirja*, s.v. *konsa*). Maalaisuus ja kaupunkilaisuus onkin ollut pitkään kielenkäyttäjien mielessä erotteluperuste (Mielikäinen–Palander 2014, 46; Paunonen 1982).

Katkelman 6 jälkeen N1960 mainitsee toisena murreilmauksena sanan *sorja* ('kaunis'), joka kuului lapsuuden kieleen mutta jota hän ei myöskään enää käytä; näin siis puhuja on tehnyt tietoisia valintoja murteellisuuksien karsinnallaan. Tavoitteena näyttääkin olevan pitkälti sulautuminen suomenkielisyteen, joka ei herätä huomiota pääkaupunkiseudulla. N1960 on asunut siellä kauan, ja hän kuvaa vuosien kuluessa tottuneensa helsinkiläiseen puhetapaan. Myös slangi on aiheuttanut haasteita tällä tiellä; siitä esimerkkinä hän kuvaa kohtaamistaan aikoinaan miehen kanssa, jonka puheesta ei ymmärtänyt mitään. Jälkikäteen hän oivalsi miehen puhuneen slangia. Hän vertaa itseään taas maalaiseen: "ni sit mä olin se kuka on, maaseudulta tullut", tällä kertaa siitä syystä, ettei ollut ymmärtänyt pääkaupungin puhetapaa. N1960:n kielielämäkerrassa maalaisuus, joukosta erottuminen, tulevat esiin sekä vanhahtavien murreilmausten että Helsingin slangin vierauden kautta. N1960 tuo tilanteisen vaihtelun esiin arvioimalla, että pääkaupungin puhekieltä on "ihan oookoo" puhua kavereiden kesken, mutta joka paikkaan se ei sovi.

Esimerkit osoittavat, kuinka oleskelu eri paikkakunnilla on vaikuttanut paikallisen murteen omaksumiseen ja variaation vähittäiseen tiedostamiseen. M1971b ja LM1950 kuvaavat erityisesti Suomessa oleskelunsa alkuaikojen murrevaikutteita puheeseensa, N1991 käy läpi koko kielellisen polkunsa Suomessa, jossa hän on asunut eri murrealueilla. N1960 tuo esiin muuttohistoriansa Suomen rajan takaa ja kokemuksensa muutoksesta pääkaupunkilaisen puhekielen merkitysten

ymmärtäjäksi. Viimeisessä alaluvussa tarkastelen sitä, kuinka haastatellut kuvaavat murteiden käyttöön ja tilanteista vaihtelua.

4.3 Murteiden käyttö

Murteita omassa kielenkäytössään kuvaavat myös sellaiset, joiden suomen kielen ilmaisuvarat eivät ole kovin laajat tai kieliopillisesti sujuvat (LM1959, N1962, N1968, LN1991). He ovat olleet tietyllä alueella pääosan Suomessa olostaan, identifioituvat tähän aluemurteeseen ja pitävät sitä luonnollisena osana puhettaan (ks. myös Kyllönen-Sara-aho 2017, 52). Tällainen puhuja on jorubaa äidinkielenään puhuva, lähes 30 vuotta pääasiassa Joensuussa asunut LM1959, joka on äänessä esimerkissä 7.

(7)

- 01 Haast: no ootko sitte erityisesti huomannu jotai et ois tarttunu täältä Pohjois-Karjalan
02 murteesta sun, puheeseen.
03 (1.8)
04 LM1959: no e, itse asia emmä, huomio kun, mä en niinku, ihmisiä kerron niin joo sinä oot
05 Pohjos-Karjala, mä sano ↑joo, mistäs sinä tiedät ni, sinä sano noi sano noi minä, aa,
06 emmä tiiä.
07 Haast: ni(h)i. itse ei huomaa. [ha
08 LM1959: [emmä oo huo[maa, ei.
09 Haast: [.hhhh
10 Haast: joo-o.

Haastattelija tiedustelee LM1959:lta paikallisen murteen ”tarttumisesta”, mikä onkin varsin tyypillinen tapa kuvata murteiden tai murrepiirteiden omaksumista⁶ (ks. Mielikäinen–Palander 2014, 230; ks. myös esimerkit 4 ja 5). LM1959 kiistää itse huomanneensa murteen käyttöön, mutta siirtyy vastauksessaan referoimaan muilta saamaansa palautetta; se antaa vahvemman todisteen asiasta kuin vain omat arviot. Esittämässään dialogissa hän ei spesifioi mitään murrepiirrettä, vaan kuvaa puhekumppanin kommentoinnit yleisemmällä tavalla (r. 5, *sinä sano noi sano noi*); konkreettisia esimerkkejä voikin olla vaikea palauttaa mieleen, jos kyse on ollut siitä, että puhekumppani on eri tilanteissa toistanut jonkin satunnaisen ilmauksen. Haastattelussa LM1959:llä varsinaisia paikallismurteellisuuksia ei ole paljon, mutta esimerkiksi pronominit *mie* ja *sie* esiintyvät satunnaisesti (ks. Asetelma 2).

⁶ Kysymyslomakkeeseen sisältyi myös kysymys *Mainitse jokin sana, jonka huomaat tarttuneen uuden paikkakunnan murteesta / puhekielestä.*

Englanninkielisessä perheessä kasvanut M1996b nojautuu samaan tapaan muiden havaintoihin omasta murteellisuudestaan, mutta hän mainitsee myös yksittäisiä piirteitä. M1996b eroaa LM1959:stä selvästi kielitaitonsa suhteen; hän on asunut pääosan elämästään Suomessa eikä hänen puheensa käytännössä eroa suomea ensikielensä oppineiden kielenkäytöstä (ks. Asetelma 2).

(8)

- 01 Haast: hh. sää sanoitki jo aikasemmin että, (0.4) muut ihmiset on,
02 (0.8) kiinnittänyt huomiota sun kielenkäyttöön mutta kerrotko
03 siitä vaikka vielä vähän.
04 (0.8)
05 Haast: tarkemmin. taisit sanoa että, esimerkiksi sanotaan
06 et sä oot Tampereelta.
07 M1996b: nii, nii vissii että, niin no niin siis iha vaa siis sitä että, (.) mt. (.) onkse s vissii
08 Lapissa ja okse Itä-Suomessa senot-, sanotaan mie ja sie ja semmosta ja,
09 (1.3) ss #niimm mä en#, mä en oo yhtääs-, (0.3) #mä öm#, (.) tai kuulema niinku
10 Tampereela #e#, kaikki äät ja mää ja sää, (0.7) oon semmo-, on pitkiä.
11 (0.7)
12 M1996b: mää en ite, mä en niinku ite ↑huomaa sitä että, ku mut ko me Hel-, Helsingist ne on
13 paljo nopeempia ja, (1.5) mt. et ihmiset tunnistaa et mä oon Tampereelta. [hehe.
14 Haast: [mhm

Esimerkissä 8 haastattelija viittaa aiempaan osaan haastattelussa, kun M1996b on kuvaillut, että hänen puhekumppaninsa saattavat tunnistaa hänen olevan Tampereelta (r. 1–2). Hän kehottaa haastateltua kertomaan siitä lisää, ja kun tämä ei ota vuoroa, haastattelija tarkentaa kysymyksensä Tampereeseen (r. 5–6). M1996b aloittaa vastauksensa kuvailemalla omaa arviotaan persoonapronominien *mie* ja *sie* variaatiosta Suomessa (r. 7–8). Persoonapronomininit kiinnittävät herkästi huomiota (Mielikäinen–Palander 2014, 185–200), joten ei ole yllättävää, että M1996b:kin ottaa ne esiin. Hän esittää tietonsa epävarmana käyttäen esimerkiksi kysymyslausetta (r. 7, *onkse*) ja modaalista adverbia *vissii*. Sen jälkeen hän kuvaa myös oman paikkakuntansa Tampereen puhekielen pronomineja muilta opittuna (r. 9, *kuulema*), ei suoraan oman kokemuksensa kautta. Hän mainitsee ensin yleisesti vokaalin keston (r. 10, *kaikki äät*) ja luonnehtii sitten yksikön ensimmäisen ja toisen persoonan pronomineja (r. 10, *ja mää ja sää, (0.7) oon semmo-, on pitkiä.*). Vertailukohtaksi hän ottaa Helsingissä käytettävät muodot nopeampina (r. 12–13).

M1996b siis ottaa etäisyyttä murteen puhumiseen ja osoittaa epävarmuutta sen tunnistamisen suhteen; hän rakentaa tamperelaisuuttaan muilta kultujen kommenttien pohjalta (r. 13, *mt. et ihmiset tunnistaa et mä oon Tampereelta.*). Tällaisia kuvauksia, jossa joku on kommentoinut jollain tavalla haastatellun murteellisuutta tai paikallista puhetapaa, esittää yhteensä kymmenen haastateltua. Heistä neljällä monikielinen tausta kuuluu selvästi puheessa (LM1959, N1962, N1968,

LN1991), kuuden suomen kielen ilmaisuvarat eivät eroa juurikaan muista suomenkielisistä (LM1950, M1980, LN1982, N1995, M1996b, M1971b). M1971b:n murteen kommentoinnin kuvaus ei kuitenkaan ole niin selvä kuin muiden (ks. esimerkki 5). M1996b:tä lukuun ottamatta näiden kuuden haastatellun murteen käytön kommentointi kohdistuu aiempaan elämänvaiheeseen.

Yleiskielen ja murteen suhdetta omassa puheessaan käsittelee unkarinkielisessä perheessä varttunut LM1994a. Hän kuvaa puhuvansa pääasiassa *kirjakieltä*, johon liittyvä muisto hänellä on jo lapsuudestaan:

(9)

LM1994a: et niinku sitte lapset puhuvat keskenään sitte enemmän tämmöstä niinku murretta? ja kyllä se silleen että kyllä siitä välillä tuli kommenttia. ehkä enemmän mun isoveljelle siitä. niinku ulkopuolisilta että et-, tai siis lap-, toisilta lapsilta että et vitsi ku sä puhut tollee oudosti että vain kirjakieltä [--]

Esimerkissä 9 LM1994a kuvaa puhetapansa herättäneen aikoinaan huomiota muissa lapsissa, jotka puhuivat murteellisesti. Lapset kommentoivat havaitsemaansa murteettomuutta, kirjakielen puhumista, oudoksi, joskin kommentointi osoitettiin erityisesti isoveljelle. Nuorena Helsinkiin muutettuaan LM1994a huomasi myös pohjalaisuuksia puheessaan. Hänen murresuhdettaan monipuolistaa vielä muisto siitä, kuinka vahvasti murteellinen pohjalainen työkaveri sai hänetkin puhumaan murretta. Tällöin on merkittävää, että tämä murre on LM1994a:lle ollut tuttua lapsuudesta asti, vaikkakaan ei omassa perheessä. Samalla tavoin M1979 kuvaa, että hänen puheessaan on voinut esiintyä jokin itäsuomalainen ilmaus sukulaisilta kuullun murteen vaikutuksesta. Kysymys täysin vieraan murteen käytöstä on käsittelyssä lähinnä tulevaisuuden oppimisen kohteena, johon voidaan suhtautua mutkattomastikin (Hippi, tekeillä), mutta toisaalta myös ”toisen” alueelle menemisenä: LM1950 kuvaa kysyttäessä, ettei toisen murteen käyttö olisi hänestä sopivaa.

Vaikka haastatellut kertovat saaneensa kommentteja paikallisesta puhetavasta, useat mainitsevat, että eivät huomaa murteellisuuttaan. Samanlainen havainto on Ruuskan (2020, 186) haastatellulla. Käsillä olevassa tutkimuksessa haastatellut kuitenkin esittävät kertomuksia, jotka tekevät näkyväksi heidät myös paikallisen murteen puhujina; toisen ääni vahvistaa omaa kerrontaa ja toimii auktoriteettina mutta myös vähentää henkilökohtaisuutta.

5 Yhteenvetoa ja pohdintaa

Tässä artikkelissa olen tarkastellut monikulttuuristen suomenpuhujien murrekäsityksiä. Tutkimani ryhmä on varsin heterogeeninen, joten artikkeli näyttää, miten eri tavoin murteet ja puhekieli liittyvät kielitaidoiltaan ja taustoiltaan erilaisten ihmisten elämäkertaan Suomessa. Toiset ovat muuttaneet Suomeen aikuisina, toiset ovat syntyneet Suomessa, millä on merkitystä etenkin kielitaidon kannalta. Tutkimuksessa näkyvät kielitaidon ja kielitietoisuuden muutokset. Murteen käyttö tarkoittaa oman tuottamisen ohella myös murteiden ymmärtämistä, niiden merkitysten havainnointia, omaksumista ja myös uudelleenarviointia osana kieliyhteisöä, josta uudet puhujat tulevat vähitellen omien polkujensa kautta tietoisiksi ja osallisiksi (ks. esim. Intke-Hernandez 2020). Murrekontaktien tarkastelu avaa näkymän monikulttuuristen puhujien kieliyhteisöön sosiaalistumiseen. Kuvauksillaan murteista puhujat rakentavat identiteettiään ja myös uudistavat käsityksiä murteenpuhujasta. Tutkimus keskittyy haastateltujen käsityksiin murteista, ei niiden tosiasialliseen käyttöön, mutta ottaa kuitenkin taustatietona huomioon haastattelutilanteen kielenpiirteet, joita on tarkasteltu toisessa tutkimuksessa (Lappalainen–Nuolijärvi, tulossa).

Ensinnäkin tarkasteltavana on ollut se, kuinka yksilöt kuvaavat murteiden ymmärrettävyyttä ja niiden havaitsemista. Kielitaidolla on aluksi luonnollisesti suuri merkitys: ensin murteita ei välttämättä tiedosteta lainkaan, mutta myöhemmässä vaiheessa kuvataan, miten juuri murteellisuus voi tuottaa ymmärrysongelmia. Toisaalta käsitykset murteiden arvosta, sopivuudesta tai vaikeudesta tulevat esiin eri tavoin suomea osaavien suulla, ja tällöin keskustellaan murteiden merkityksestä ryhmärajojen rakentamisessa ja identiteettien ilmaisemisessa. Toiseksi olen kiinnittänyt huomiota siihen, kuinka tutkitut puhuvat murteiden omaksumisesta osana henkilöhistoriaansa. Muuttoihin tai myös vierailuihin eri paikkakunnalle nivoutuu vahvasti kokemuksia murre-eroista ja murrepiirteiden omaksumisesta, ja nämä kuvaukset rakentavat olennaisesti haastateltujen monitahoista suomenkielisyyttä. Toiset kertovat havainneensa eroja, mutta eivät esimerkiksi iän tai kielenoppimisen vaiheen vuoksi ole omaksuneet murretta. Muutamit haastatellut kuvasivat sitä, kuinka ovat ottaneet etäisyyttä murteellisuuteen epätoivotun erottumisen tai kirjakielen käyttöön orientoitumisen vuoksi. Luvussa 2 nousee esiin käsitys murteista voimana, joka vaikuttaa yksilön puhetapaan ja jonka vaikutuksille voi altistua, mutta toisaalta myös omat valinnat ja arvostukset tulivat esiin. Kolmanneksi tarkastelin sitä, kuinka tutkitut kuvasivat omaa murteellisuuttaan. Oman puhutavan luonnehdintaan liittyvät olennaisesti muilta saadut kommentit, joihin puhujat usein nojautuvat; tämä saattaa ilmaista epävarmuutta suhteessa murteisiin, mutta toisaalta toisen ääni toimii auktoriteettina ja auttaa identifioitumaan murteen käyttäjäksi. Kokemuksia murteen käytöstä ja siitä saatuja kommentteja on kielellisiltä piirteiltään hyvin erilaisilla puhujilla; etenkin aluksi

asuipaikalla ja kontakteilla on suuri merkitys murteellisuuteen, myöhemmin murteen käyttöön tulee uusia ulottuvuuksia. Kirjakielisten piirteiden suosiminen tai murteellisuuden väheneminen tulevat esille joissakin tapauksissa, mutta murteet ovat silti keskeinen osa eritaustaisten kielellistä todellisuutta ja henkilöhistoriaa.

Tutkimus valottaa monikulttuuristen suomenpuhujien moninaisuutta ja heidän yksilöllisiä kokemuksiaan murteiden havaitsemisesta, niiden käytön tiedostamisesta ja säätelystä. Elämäkerrallisessa aineistossa korostuvat murteenkäytön muutokset. Tietoiset valinnat ja olosuhteiden vaikutus risteilevät kuvauksissa. Tutkittavat pohtivat kielimuotojen ymmärrettävyyttä, käyttöä ja sopivuutta ja osoittavat omaksuneensa laajempia kieli-ideologioita. Tästä aineistosta kiinnostavina ja keskeisinä aiheina nousevat esiin murteiden saavutettavuus, niiden houkuttelevuus sekä yhteisöön kuulumisen kysymykset, mutta ne ovat erityisesti toisen tutkimuksen aiheena (Hippi, tekeillä). Tässä tutkimuksessa huomio on ollut erityisesti variaation tiedostamisessa osana kielellistä polkua. Murteiden tunnistaminen tapahtuu vähitellen, ja murteita voidaan omaksua osana arjen kielenkäyttöä. Haastattelussa murteenkäyttöä sanallistetaan eri tavoin. Metakieli tarjoaa mahdollisuuden tarkastella puhujien kielikäsitteitä, joihin kietoutuu ideologioita ja uskomuksia (ks. Preston 2013; Mäntynen ym. 2012). Ei-kielentutkijoiden ja kielentutkijoiden metakielen erot mutta joidenkin haastateltujen kohdalla myös suomen kielen resurssien kapeus näkyvät haastatteluaineistossa.

Murteet ovat olennainen osa monikulttuuristen kielellisiä vaiheita, minkä osoittaa mieleenpainuneiden kokemusten muistelu haastattelussa. Kielellisestä variaatiosta ja sen merkityksistä olisi ylipäänsä syytä puhua enemmän yksilöiden omien kokemusten ja havaintojen pohjalta niin kieltä opiskeltaessa kuin muissakin yhteyksissä. Aihetta voisi myös tutkia yksityiskohtaisemmin arjen eri tilanteissa. Aiheen merkityksellisyys on ilmeinen, sillä murteiden tiedostaminen, ymmärtäminen ja käyttö ovat osa yhteisöön sosiaalistumista ja kielenkäyttäjän identiteetin rakennusta, ja niiden käsittely voi myös avartaa vallitsevia käsityksiä.

Aineisto

Sata suomalaista kielellistä elämäkertaa -haastattelukokoelman 23 haastattelua. Aineisto on tulossa tutkimuskäyttöön Kielipankkiin, ks. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-2019092003>.

Lähteet

Blommaert, Jan 1999: The debate is open. Blommaert, Jan (toim.): *Language ideological debates*, 1–38. Mouton de Gruyter, Berlin.

Bourdieu, Pierre 1977: The economics of linguistic exchanges. *Social Science Information* 16, 645–668.

Busch, Brigitta 2017: Biographical approaches to research in multilingual settings: Exploring linguistic repertoires. Marilyn Martin-Jones ja Deirdre Martin (toim.): *Researching multilingualism: Critical and ethnographic approaches*, 46–59. Routledge, London. [https://doi-org.libproxy.helsinki.fi/10.4324/9781315405346](https://doi.org.libproxy.helsinki.fi/10.4324/9781315405346)

Cornips, Leonie 2020: Dialect acquisition by ‘new speakers’ of Dutch and their linguistic othering. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. Ahead-of-print, 1–17. <https://doi.org/10.1080/01434632.2020.1730384>

Dabóczy, Katalin 2020: Monikielisten vanhempien kielivalintoja perheessä. Kaarina Hippi, Hanna Lappalainen ja Pirkko Nuolijärvi (toim.): *Suomalaisten kielellistä elämää. Sata suomalaista kielellistä elämäkertaa -hankkeen satoa*, 173–201. SKS, Helsinki.

Doloccki, Lilla-Dóra 2020: Sosiaalistuminen suomen kielen käyttäjäksi kielielämäkertojen valossa. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.

Ekberg, Lena – Östman, Jan-Ola 2020: Identity construction and dialect acquisition among immigrants in rural areas – the case of Swedish-language Finland. *Journal Of Multilingual and Multicultural Development*, Ahead-Of-Print, 1-14. <https://doi-org.libproxy.helsinki.fi/10.1080/01434632.2020.1722681>

Heller, Monica 2020: Sociolinguistic frontiers: Emancipation and equality. *International Journal of the Sociology of Language* 263, 121–126. <https://doi.org/10.1515/ijsl-2020-2090>

Hippi, Kaarina 2020: Suhtautuminen monikielisyyteen kielielämäkertojen valossa. Kaarina Hippi, Hanna Lappalainen ja Pirkko Nuolijärvi (toim.): *Suomalaisten kielellistä elämää. Sata suomalaista kielellistä elämäkertaa -hankkeen satoa*, 105–142. SKS, Helsinki.

Hippi, Kaarina 2022: Kuinka toimijuus rakentuu haastatteluvuorovaikutuksessa? Kielellisesti epäsymmetriset keskustelut moniäänisinä kuvauksina. *Puhe ja kieli* 42 (4), 257–286.

Hippi, Kaarina (tekeillä): Experiences of access and belonging: How do multicultural people identify with regional dialects in Finland? Artikkelikäsitelmä.

Hippi, Kaarina – Lappalainen, Hanna – Nuolijärvi, Pirkko 2020: Sata suomalaista kielellistä elämäkertaa hankkeena ja aineistona. Kaarina Hippi, Hanna Lappalainen ja Pirkko Nuolijärvi (toim.): *Suomalaisten kielellistä elämää. Sata suomalaista kielellistä elämäkertaa -hankkeen satoa*, 11–50. SKST 1465. SKS, Helsinki.

Hippi, Kaarina – Lehto, Liisa-Maria 2023: Seeking understanding: categories of linguistic (non)belonging in interviews. *Multilingua*, ahead-of-press.
<https://doi-org.libproxy.helsinki.fi/10.1515/multi-2022-0049>

Hurtig, Marjo 2012: "Hetki ku mun silmä välttää": Opettajan puheen tilanteisen vaihtelun merkitys oppituntidiskurssissa. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
<https://helda.helsinki.fi/items/bf54557d-cb1f-432d-a46d-4f872dd7d6e3>

Intke-Hernandez, Minna 2020: *Maahanmuuttajaäitien arjen kielitarinat: Etnografinen tutkimus kieliyhteisöön sosiaalistumisesta*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-6838-2>

Irvine, Judith T. – Gal, Susan 2000: Language ideology and linguistic differentiation. Paul V. Kroskrity (toim.): *Regimes of language*, 35–83. School of American Research Press, Santa Fe.

Keskimaa, Sari 2018: *Kalle Pääntalon Iijoki-sarja kielielämäkertana*. Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 165. Oulun yliopisto, Oulu. <http://urn.fi/urn:isbn:9789526220536>.

Kettunen, Lauri 1940: *Suomen murteet III A. Murrekartasto*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1940. Saatavana: <http://kettunen.fnhost.org/index.html>

Kielitoimiston sanakirja. 2022. Helsinki: Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 35. <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi>. Päivitetty julkaisu. Päivitetty 10.11.2022 [viitattu 29.3.2023].

Koistinen, Emma 2018: Ärsyttävyyden kieli-ideologisuus: purismi ja standardi-ideologia ärsyttävien sanojen ja sanontojen taustalla. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.

<https://helda.helsinki.fi/items/4ba66ad0-a558-4bd2-a547-f744f1ced077>

Kuparinen, Kristiina 2001: Suomen kielen kaksi koodia oppijan asenteissa ja kielenkäytössä. Peija-Riikka Piiparinen-Rintaluoma (toim.): *Suomi toisena kielenä ja variaatio*, 7–86. Kakkoskieli. Suomea toisena ja vieraana kielenä käsittelevää oppimateriaalia. Helsingin yliopisto.

Kyllönen-Sara-aho, Sallamaari 2017: Pohjoiskarjalaisten S2-puhujien murrehavainnot ja käsitykset aluemurteen opettamisesta. Pro gradu -tutkielma, Itä-Suomen yliopisto.

Lappalainen, Hanna 2004: *Variaatio ja sen funktiot. Erään sosiaalisen verkoston jäsenten kielellisen variaation ja vuorovaikutuksen tarkastelua*. SKS, Helsinki.

Lappalainen, Hanna – Nuolijärvi, Pirkko (tulossa): Monikielisten suomenpuhujien variaation tutkimusta kielielämäkertahaastattelujen valossa. Artikkelikäsikirjoitus.

Lauranto, Yrjö 1995: Normi, rekisteri ja S2-opetus. *Virittäjä* 99(2), 261–263.

Lehtonen, Heini 2015: *Tyylitellen. Nuorten kielelliset resurssit ja kielen sosiaalinen indeksisyys monietnisessä Helsingissä*. Väitöskirja. Suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1333-7>

Lilja, Niina 2018: “Mä opin sitä kadulla kavereitten kanssa” – suomen kielen käyttöön ja oppimiseen liittyviä kategorisointeja maahanmuuttajanuorten haastattelupuheessa. *Puhe ja kieli* 38 (4), 203–225. <https://doi.org/10.23997/pk.69270>

Mantila, Harri 2004: Murre ja identiteetti. *Virittäjä* 108 (3), 322–346.

Mielikäinen, Aila – Palander, Marjatta 2014: *Miten suomalaiset puhuvat murteista? Kansanlingvistinen tutkimus metakielestä*. SKS, Helsinki.

Milroy, James 2001: Language ideologies and the consequences of standardization. *Journal of Sociolinguistics* 5 (4), 530–555.

Mononen, Kaarina 2013: *Inkerinsuomalaisten suomen kielen käyttö Pietarissa ja sen lähialueella*. Väitöskirja. Suomen kielen, suomalais-ugrialaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-8657-1>

Mustajoki, Arto – Protassova, Jekaterina 2010: Esipuhe: puhutun kielen tutkimuksen traditioita rusistiikassa. *Puhe ja kieli* 30 (2), 57–61.

Mäntynen, Anne – Halonen, Mia – Pietikäinen, Sari – Solin, Anna 2012: Kieli-ideologioiden teoriaa ja käytäntöä. *Virittäjä* 116 (3), 325–348.

Nuolijärvi, Pirkko 1986: *Kielyhteisön vaihto ja muuttajan identiteetti*. Tietolipas 100. SKS, Helsinki.

Nuolijärvi, Pirkko 2020: Monipaikkainen kielenkäyttäjä 2010-luvun Suomessa. Kaarina Hippi, Hanna Lappalainen ja Pirkko Nuolijärvi (toim.): *Suomalaisten kielellistä elämää. Sata suomalaista kielellistä elämäkertaa -hankkeen satoa*, 332–374. SKST 1465. SKS, Helsinki.

Nuolijärvi, Pirkko – Sorjonen, Marja-Leena 2005: *Miten kuvata muutosta? Puhutun kielen tutkimuksen lähtökohtia murteenseurauhankkeen pohjalta*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 133. Kotimaisten kielen tutkimuskeskus, Helsinki.

Palander, Marjatta 2011: *Itä- ja eteläsuomalaisten murrekäsitykset*. SKS, Helsinki.

Palander, Marjatta – Nupponen, Anne-Maria 2005: Karjalaisten ”karjala”. Palander, Marjatta ja Anne-Maria Nupponen (toim.): *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti*. Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta, Joensuu.

Paunonen, Heikki 1982: Suomen kielen sosiolingvistinen vaihtelu tutkimuskohteena. Käsikirjoitus.

Pavlenko, Aneta 2007: Autobiographic narratives as data in applied linguistics. *Applied Linguistics* 28(2), 163–188. <https://doi.org/10.1093/applin/amm008>

Pietikäinen, Sari 2012: Kieli-ideologiat arjessa. Neksusanalyysi monikielisen inarinsaamen puhujan kielielämäkerrasta. *Virittäjä* 116 (3), 410–442.

Piippo, Irina – Voutilainen, Eero – Vaattovaara, Johanna 2016: *Kielen taju: vuorovaikutus, asenteet ja ideologiat*. Arthouse, Helsinki.

Preston, Dennis 1996: Whaddayaknow? The modes of folk linguistic awareness. *Language Awareness* 5 (1), 40–74.

Preston, Dennis R. 2013: The influence of regard on language variation and change. *Journal of Pragmatics* 52, 93–104.

Preston, Dennis R. 2017: Folk Linguistics and Language Awareness. *The Routledge Handbook of Language Awareness*, Routledge.

<https://www.routledgehandbooks.com/doi/10.4324/9781315676494.ch26>

Priiki, Katri – Mononen, Kaarina – Lappalainen, Hanna 2018: Monitieteinen tutkimushanke nykysuomalaisten kielellisistä elämäkerroista. *Sananjalka* 60, 260–267.

<https://doi.org/10.30673/sja.72973>

Ruuska, Katharina 2020: *At the nexus of language, identity and ideology: Becoming and being a highly proficient second language speaker of Finnish*. JYU Dissertations 309, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8366-6>

Røyneland, Unn – Jensen, Bård Uri 2020: Dialect acquisition and migration in Norway – questions of authenticity, belonging and legitimacy. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, Ahead-of-Print, 1–17.

Sillankorva, Niina 2015: S2-opettajien käsityksiä puhekielen ja murteen opettamisesta. Pro gradu - tutkielma, Jyväskylän yliopisto.

SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia.

Storhammar, Marja-Terttu 1994: Puhekielen asema ulkomaalaisopetuksessa. *Virittäjä* 98 (1), 97–109.

Sundqvist, Anna 2022: Murteet Youtubessa: Kielen paikallisuus ja kaupallisuus kolmen sisällöntuottajan videoilla. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.

Vaattovaara, Johanna 2009: *Meän tapa puhua: Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena*. SKS, Helsinki.

Walsh, Olivia 2021: Introduction: in the shadow of the standard. Standard language ideology and attitudes towards 'non-standard' varieties and usages. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 42 (9), 773–782. <https://doi.org/10.1080/01434632.2020.1813146>

Woolard, Kathryn A. 1998: Introduction. Language ideology as a field of inquiry. Bambi B. Schieffelin, Kathryn A. Woolard ja Paul V. Kroskrity (toim.): *Language ideologies, 3–47. Practice and Theory*. Cary: Oxford University Press.

Woolard, Kathryn A. 2013: Is the personal political? Chronotopes and changing stances toward Catalan language and identity. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 16 (2), 210–224. <https://doi.org/10.1080/13670050.2012.720670>.

Kaarina Hippi

Tampereen yliopisto

kaarina.hippi@tuni.fi

ORCID-tunniste: <https://orcid.org/0000-0002-7214-0446>

Liite 1. Litterointimerkit

.	laskeva sävelkulku
,	tasainen sävelkulku
?	nouseva sävelkulku
[	päällekkäispuhunnan alku
(1.2)	tauon pituus
(.)	mikrotauko (alle 0.2 s)
en-	sana jää kesken
(-)	sana, josta ei saatu selvää
↑jooh	seuraava tavu lausuttu ympäröivää puhetta korkeammalla äänellä
(h)	naurua sanan sisällä
.hhh	sisäänhengitys
hhh	uloshengitys

#jaa#
((naurahtelee))

nariseva ääni
kuvausta puhujan toiminnasta